

S. Albert Kivinen deskriptiivisenä metafyysikkona¹

ANSSI KORHONEN

“It is here that we come up against a bunch of fascinating speculations about the “on kai me on” – being and not-being. It is all very well for Marlowe’s Faustus to exclaim impatiently: ‘Bid Oncaymeon farewell’ – the inquisitive mind finds it very difficult to bid farewell to this intriguing subject”. (Dorothy Sayers: *The Mind of the Maker*)

“Everything is what it is, and not another thing.” (Piispa Butler, *Fifteen Sermons*, Esipuhe)

Johdanto

Tämän esseen ensimmäinen motto on lainaus Dorothy Sayerilta. Osa lainauksesta on mottona myös S. Albert Kivisen (1933–2021) väitöskirjassa, joka käsittelee C. D. Broadin näkemyksiä ontologisista kategorioista (Kivinen 1976). Ontologia on nimensä mukaisesti *oppia olevasta* (kreik. *ontos* + *logos*). Vaikka

---

¹ Kirjoitus perustuu Suomen filosofisen yhdistyksen vuosikokouksessa 16. helmikuuta 2022 pidettyyn esitelmään. Kiitän Tuomo Ahoa ja Markku Keinästä keskusteluista ja konkreettisesta avusta sekä *Ajatuksen* kahta anonyymiä arvioijaa hyödyllisistä kommentteista.

osoittautuisikin, että *ei-oleva* ei ole mitään, voimme ainakin ajatella asioita ja olioita, jotka eivät ole. Siksi ontologiassa on joka tapauksessa otettava kantaa myös ei-olevan ongelmaan. Näin ontologinen tutkimus kattaa varmuudella *kaiken: on kai me on, oleva ja ei-oleva*.

Olevaa ja ei-olevaa koskevat myös ne jännittävät spekulatiot, joille Christopher Marlowen *Doctor Faustus*-näytelmän nimihenkilö halusi jättää jäähyväiset. Marlowen Faustus halusi korvata Aristoteleen Galenoksella, siis metafysiikan ja logiikan lääketieteellä, sekä tulla muistetuksi jonkin ”ihmeellisen parannuskeinin” keksijänä. Mutta kuten Sayers toteaa, oleva ja ei-oleva on kiehtova aihepiiri, jolle on vaikea sanoa hyvästejä. S. Albert Kivinen oli filosofi, jolla oli utelias mieli, eikä hän koskaan jättänyt jäähyväisiä Aristoteleelle, joka oli ”meistä suurin” (Kivinen 1999a, 1), ei logiikalle eikä metafysiikalle. Toisin kuin tohtori Faustus, Kivinen ei piitannut käytännön sovelluksista eikä niiden tuottamasta hyödystä tai maineesta. Siksi hänet muistetaan metafysiikkona ja ontologina.

Ontologian tutkimuskohteeksi määriteltiin äsken *oleva ja ei-oleva*. Sitä koskeva rationaalinen pohdinta palautuu aina Parmenideehen saakka. Kivinen ei kirjoituksissaan eikä muutenkaan paljoa käsitellyt ei-olevaa. Mottona oleva lainaus Sayersilta jatkuu näin:

”Olemista” voimme yrittää ymmärtää, mutta mitä on ”ei-oleminen”? Jos pyrimme ”ajattelemaan ei-mitään”, huomaamme ryhtyneemme hyvin vaikeaan yritykseen. Se ei näytä olevan aivan sama asia kuin se, että ”ei ajatella mitään”. ”Ei-mikään” näyttää pysyvän ei-minään vain niin kauan kuin pidätymme ajattelemasta sitä; kaikki aktiivinen ajattelu muuttaa sen ”tavallaan joksikin”, ja siitä itse asiassa tulee todellista sillä epämääräisellä ja häiritsevällä tavalla, jonka tapaamme liittää algebran miinusmerkkeihin. Professori Eddington on tiivistänyt ongelman ytimen osuvasti arvoituksen muotoon: ”onko tapinreikä osa tynnyriä?”²

---

² Suomennos AK; tässä alkutekstin lainaaminen on paikallaan: ”Being”

”Onko tapinreikä osa tynnyriä?” Tässä on yhtymäkohta eräaseen Kivisen ontologisista kiinnostuksen kohteista, nimittäin *reikiin* ja niiden ontologiaan. Sayers ja Eddington halusivat ehkä nähdä vain *analogian* reikien ja ei-minkään tai olemattomuuden välillä. Kivisen kirjoituksesta ”Reiät ja paikat” (Kivinen 1999a) opimme, ettei edes analogia kanna tässä pitkälle.³ Kuten Kivinen toteaa, reiät ovat ”empiirisesti havaittavia objekteja, joita on hampaissa, sukissa, juustonpaloissa, jne. [...] Jos sanotaan, että todellisia ovat ainakin sellaiset objektit, joilla on kausaalista vaikutusta, niin totisesti, totisesti, reiät ovat todellisia. Soutuveneessä oleskelu käy hankalaksi, jos tappi irtoaa pohjasta.” Kun reikä on sopivassa paikassa, se on todellinen tavalla, joka voi herättää meissä levottomuutta. Mutta tämä levottomuus johtuu reikien *kausaalisesta roolista*, niillä kun voi olla ainakin epäsuoraa kausaalista vaikutusta, eikä siitä, että niiden ontinen status olisi epämääräinen tavalla, joka saa ihmismielen levottomaksi.

Toinen aihepiiri, joka sivuaa ei-olevaa, on kysymys ”entä jos mitään ei olisi olemassa?” Kivinen kannatti Russellin, Wittgensteinin ja Steniuksen inspiroimaa *tosiasiaain ja asiointilain ontologiaa* (Kivinen 1998, 2004, 2012). Sen puitteissa on helppo perustella, että väite ”jotakin on olemassa” ilmaisee metafysisesti välttämättömän totuuden: oli maailma millainen tahansa, *asiat ovat aina jollakin mallilla*. Vaikka olisi niin, ettei ole kerrassaan mitään, ei ainetta, ei mieliä, ei aikaa eikä avaruutta, ei kenttiä, ei abstrakteja olioita, silloinkin asiat olisivat jollakin mallilla. Vaikka mitään ensimmäisen kertaluvun tosiasioita ei olisikaan,

---

we can make a shift to understand, but what is “not-being”? If we propose to ourselves to “think about nothing”, we find we have engaged in a very difficult exercise. It does not seem to be quite the same as “not thinking about anything”. “Nothing” only seems to remain nothing so long as we refrain from thinking about it; any active thought is apt to turn it into a “sort of a something” – it acquires, in fact, precisely that vague and disquieting sort of reality that we are accustomed to associate with the minus signs in algebra. Professor Eddington has put the essentials of the problem neatly before us in the riddling query: “Is the bung-hole part of the barrel?”

³ Ks. myös Raatikainen 2006 ja Kivinen 2006a, 241–242.

olisi kumminkin olemassa se toisen kertaluvun tosiasia, ettei mitään ensimmäisen kertaluvun tosiasiaa ole olemassa. Joten tosiasioita on joka tapauksessa olemassa. Kivinen (2004, 94) huomauttaa, että tämä argumentti voi olla sofistertiaa, mutta hän toteaa myös, että se on läheistä sukua Bolzanon antiskeptiselle argumentille. Bolzano tosin puhui totuuksista eikä tosiasioista, mutta näiden välillä on tietysti läheinen yhteys.

Jätän seuraavassa olemattomuuden syrjään ja keskityn olevaan ja niitä tutkiviin tieteisiin: metafysiikkaan ja ontologiaan. Tässä esseessä rajoitun tarkastelemaan Kivisen käsityksiä metafysiikan luonteesta. Kivinen kutsui tekemisiään usein *deskriptiiviseksi metafysiikaksi*, ja yritän vastata kysymykseen, mitä *kivisläinen deskriptiivinen metafysiikka tekee*.

Toinen tärkeä aihe on Kivisen kontribuutio *luonnolliseen teologiaan*. Vanhoissa luokitteluissa luonnollinen teologia on yksi metafysiikan osa-alue. Nykyään sen kysymykset luetaan pikemminkin osaksi uskonnonfilosofiaa kuin metafysiikkaa, mutta tämä erottelu on pelkästään työnjaollinen (ja kertoo myös siitä, että analyyttisten metafysiikoiden enemmistö ei pidä näitä kysymyksiä kovin tärkeinä). Pitkässä esseessään luonnollisesta teologiasta Kivinen pohtii, voitaisiinko vanhoista Jumalan olemassaolon todistuksista vielä saada jotain irti (Kivinen 2000). Johtopäätös on varovaisen optimistinen: ainakin modaalisisestä ontologisesta argumentista ja kosmologisesta argumentista ”voidaan kehrtä jotakin” (Kivinen 2006a, 267). Erityisen mielenkiintoinen on Kivisen mereologinen versio kosmologisesta argumentista. Se on läheistä sukua Bolzanon esittämälle Jumalan olemassaolon todistukselle (Bolzano 1834, §§ 66–67); Kivinen ei tätä samankaltaisuutta mainitse, eikä hän luultavasti ollut siitä tietoinen. Kivisen kontribuutio ansaitsee yksityiskohdallisen tarkastelun, johon on syytä palata toisessa yhteydessä.

Kivinen ja deskriptiivinen metafysiikka

Kivinen itse käytti tekemisistään usein nimitystä *deskriptiivinen metafysiikka*. Termi esiintyy muutamien hänen kirjoitustensa ot-

sikossa, ja 1980- ja 90-lukujen vaihteessa hän kirjoitti metafysiikan oppikirjaa, jonka työnimenä oli ”Johdatus deskriptiiviseen metafysiikkaan”. Valitettavasti hanke jäi kesken. *Mitä kivisläinen deskriptiivinen metafysiikko siis tekee?* Kun yritetään muodostaa synoptista kuvaa Kivisestä metafysiikkona, tähän kysymykseen vastaaminen on olennainen osa tehtävää.

Kivisen metafysiikon ura ulottui 1960-luvun puolivälistä 2000-luvun alkuvuosiin saakka. Ajanjakso osuu yksiin *analyttisen metafysiikan (uuden) nousun ja kukoistuksen kanssa*. Kivisen kehitys metafysiikkona muodostaa tässä mielenkiintoisen rinnakkaisilmion. Molemmissa tapauksissa lähdetään liikkeelle ”pienistä mysteereistä” ja päädytään ”suuriin mysteereihin”, siis aloitetaan jonkinlaisesta metafysiikan kevytversiosta mutta päädytään ajan myötä oikeiden asioiden äärelle. Kivinen ei tietenkään seurannut Ajan Henkeä; kyse on siitä, että X ja Y kulkevat filosofiassa samaan suuntaan, jonka molemmat ovat toisistaan riippumatta havainneet järkeväksi. Ja Kivisen tapa yhdistää asioita on joka tapauksessa *eklektinen* (tässä hän muistuttaa McTaggartia).

Vastaan kysymykseen, mitä kivisläinen deskriptiivinen metafysiikka on, kolmessa osassa. Ensin on sanottava muutama sana itse termistä ”deskriptiivinen metafysiikka” ja siitä, miksi sitä on ylipäänsä käytetty. Sitten erotan Kivisen deskriptiivisessä metafysiikassa kaksi eri vaihetta, varhaisemman ja myöhemmän. Ne ovat siinä määrin erilaiset sekä *metodiselta lähestymistavaltaan* että *onttisilta sitoumuksiltaan*, että joku saattaisi kysyä, onko syytä lukea molemmat ”deskriptiivisen metafysiikan” otsikon alle. Tähän kysymykseen voidaan vastata lyhyesti: ne on syytä laittaa tämän otsikon alle, sillä niissä *metafysiikan olennainen tehtävä on deskriptiivinen eli kuvaileva*; erot koskevat sitä, *mitä* kuvaillaan ja *miten* kuvaillaan. Teen seuraavan jaottelun:

- (1) Kivisen varhainen deskriptiivinen metafysiikka (Strawson–Quine): deskriptiivinen fysikalismi;
- (2) Kivisen myöhempi deskriptiivinen metafysiikka: fenomenologinen realismi.

Ensin on kuitenkin syytä selvittää termiä ”deskriptiivinen metafysiikka” ja sen motivaatiota.

Strawson, Quine ja aikojen muutos

”Quinen ja Strawsonin jälkeen ’metafysiikan’ ja ’ontologian’ ei pitäisi enää olla kirosanoja” (Kivinen 1973, 75). Termi ”deskriptiivinen metafysiikka” on peräisin Peter Strawsonin teoksesta *Individuals* (1959), jonka alaotsikkona on ’An Essay in Descriptive Metaphysics’. Strawson erottaa toisistaan deskriptiivisen eli ”kuvailevan” ja revisionäärisen eli ”korjaavan” metafysiikan. Edellinen ”tyytyy kuvailemaan maailmaa koskevan ajattelumme tosiasiallista rakennetta”, kun taas jälkimmäinen ”pyrkii tuottamaan paremman rakenteen” (1959, 9). Tarkemmin sanottuna deskriptiivinen metafysiikka pyrkii tekemään selkoa niistä käsitejärjestelmämme perustavista strukturaalisista piirteistä, joiden avulla jäsenämme maailmaa, ajattelemme objekteja ja puhumme niistä (*referenssi, identifiointi*). Tämän projektin kantilainen viritys on ilmeinen, vaikka sen perusvire onkin enemmän semanttis-käsitteellinen kuin episteeminen. Strawsonin luokittelussa deskriptivistejä ovat Aristoteles ja Kant, kun taas revisionisteja ovat Descartes, Leibniz ja Berkeley. Revisionistien joukkoon voidaan lisätä esimerkiksi ”hullu McTaggart”, jonka ”varsin rajuntuntuinen metafysiikka” on edelleen lukemisen arvoista, ”koska siinä oppii koko joukon solidia filosofiaa” (Kivinen 1981).

Deskriptiivisen ja revisionaarisen metafysiikan välinen ero ei ole ehdottoman jyrkkä (ks. esim. Glock 2012). Tämä johtuu ennen kaikkea siitä, että *minkä tahansa* käsitejärjestelmän ja siihen sisältyvän ontologian täytyy sisältää *jotkut* individuaatio- ja (re)identifikaatioperiaatteet, täysin riippumatta siitä, pyritäänkö kuvaamaan ”meidän käsitejärjestelmäämme” vai ollaanko ehdottamassa jotakin siitä enemmän tai vähemmän radikaalisti poikkeavaa. Kirjansa ensimmäisessä osassa ”Particulars” Strawson puolustaa kolmea teesiä: 1) partikulaarien identifiointi perustuu viime kädessä sellaisten ilmausten käyttöön,

joilla on demonstratiivista eli "egosentristä" voimaa; 2) käsitejärjestelmä sallii partikulaarit (so. mahdollistaa niiden individuoinnin ja identifioinnin) vain jos se sallii avaruudelliset tai ajalliset entiteetit; 3) individuointiperiaatetta ei voida muotoilla pelkälle tietoisuudelle, mikä tarkoittaa, että mentaalisia predikaatteja voidaan predikoida subjektista vain jos se on persoona, jolla on ruumis. Nämä väitteet ovat Strawsonin mukaan välttämättömiä totuuksia, ja hän tutkii, missä määrin on mahdollista puolustaa Leibnizin monadologian kaltaista systeemiä, joka hylkää nämä teesit (Strawson 1959, luku 4). Strawsonin näkökulmasta seuraa myös, että revisionäärinen metafysiikka voi olla hyödyllistä vain sikäli kuin se palvelee deskriptiivisen metafysiikan tarpeita.

On tavanomaista kuvata strawsonilaista deskriptiivistä metafysiikkaa sanomalla, että se on *toisen kertaluvun tutkimusta* (esim. Glock 2012, 395). *Tässä* suhteessa deskriptiivisen metafysiikan vastakohtana voisi pitää *spekulatiivista* metafysiikkaa (vrt. Kivinen 1999a, 18–19). Siinä missä deskriptiivinen metafysiikka on tekemisissä eräiden käsitejärjestelmämme kaikkein yleisimpien ja perustavimpien piirteiden kanssa (juuri tämä tekee siitä metafysiikkaa), spekulatiivinen metafysiikka yrittää paljastaa sen, millainen maailma pohjimmiltaan on ja tekee sen "nojatuo-lista käsin", siis *a priori* (juuri tämä tekee siitä spekulatiivista). Esimerkiksi Leibnizin monadologia on sekä revisionääristä että spekulatiivista metafysiikkaa. Metafysiikka voi tietenkin olla ensimmäisen kertaluvun tutkimusta olematta erityisen spekulatiivista: se voi sanoa jotakin maailmasta poikkeamatta radikaalisti siitä, mitä arkiymmärrys tai tiede kertoo. Tämä vastaa suurin piirtein *Cambridge-realistien* kuten G. E. Mooren ja C. D. Broadin ja varauksin myös Russellin käsitystä metafysiikasta. Moore kuvaa filosofian tehtävää seuraavalla tavalla:

[M]inusta näyttää, että tärkein ja kiinnostavin asia, jonka filosofit ovat yrittäneet tehdä, ei ole enempää eikä vähempää kuin tämä: he ovat yrittäneet antaa yleisen kuvauksen *koko* universumista. Näin tehdessään he ovat maininneet kaikki tärkeimmät oliolajit, joiden *tiedämme* olevan universumissa;

ja he ovat tarkastelleet, kuinka todennäköisesti siinä on tärkeitä oliolajeja, joiden emme ehdottomasti *tiedä* olevan siinä, ja he ovat myös tarkastelleet niitä kaikkein tärkeimpiä tapoja, joilla nämä erilaiset oliolajit ovat suhteessa toisiinsa. Kutsun tätä kaikkea lyhyesti ”yleisen kuvauksen antamiseksi *koko universumista*” [...]. (Moore 1953, 1)⁴

Mooren mukaan filosofian tärkein ja mielenkiintoisin tehtävä on antaa yleinen kuvaus koko universumista (”universumi” ei tässä tarkoita pelkkää fysikaalista universumia, vaan kaikkea sitä, mikä on olemassa). Kun lukee Mooren esitystä eteenpäin, huomaa heti, ettei se ole erityisen spekulatiivinen, mikä ei yllätä, kun muistaa, että Moore puolusti joka käänteessä terveen järjen uskomuksia (Moore 1953, luku 1; 1965).

Strawsonin erottelu oli aikanaan merkki aikojen muutoksesta. 1950- ja 60-lukujen vaihteessa analyyttinen filosofia oli toipumassa loogisesta positivismista ja tavallisen kielen filosofiasta. Strawson onnistui ainakin osittain rehabilitoimaan metafysiikan, jonka ensin loogiset positivistit ja sitten Oxford-filosofit olivat hylänneet. Metafyysikka oli jälleen luvallista toimintaa, kunhan sen ambitio ymmärrettiin oikein. Filosofin tehtävä ei ole julistaa nojatuolistaan käsin, millainen maailma on tai millainen sen täytyy olla, mutta silloinkaan kun filosofinen tutkimus nojaa käsiteanalyysiin ja sanojen tosiasialliseen käyttöön, sen ei tarvitse rajoittua yksittäisten tapausten kuvailuun. Aina tämä ei ole edes riittävä metodi. ”Tiettyyn rajaan saakka”, väittää Strawson, sanojen tosiasiallisen käytön tarkka tutkiminen on ainoa varma keino edetä filosofiassa. Mutta sen paljastamat erottelut ja käsitteelliset yhteydet eivät tavoita käsitejärjestelmän yleisiä ja perustavia piirteitä, joista deskriptiivinen metafyysikka on kiinnostunut (Strawson 1959, 9–10).

Quinen rooli *ontologian* rehabilitoinnissa oli samankaltainen. Kivinen kuvaa sitä lyhyesti *Metafyysisten esseiden* esipuheessa:

Akateemikko (silloin prof.) Oiva Ketosen seminaarissa me luimme 50-luvun lopulla Quinen kirjoituksia ontologiasta.

---

⁴ Suomennos AK; Broadin näkemyksistä, ks. Broad 1924.

Quine niin sanoakseni avasi Carnapin keskitysleirin portit: ontologiasta saattoi jälleen keskustella. Quinen oma ontologia on köyhää ja laihaa, mutta pääseehän siitä edes alkuun. (1999b, 3; vrt. *ibid.*, 18–19).

Quine tunnetusti osoitti, että *ontologinen ongelma* eli kysymys, mitä on olemassa, voidaan muotoilla niin, että siihen voidaan vastata selvästi: olemassaolo on sidotun muuttujan arvona olemista. Samalla hän osoitti, osittain Russelliin tukeutuen, että vastaus on vapaa erinäisistä syntaktisista ja semanttisista sekaannuksista, jotka olivat vaivanneet olemassaolopuhetta antiikista alkaen (Platonin parran ongelma).

Deskriptiivinen fysikalismi

Mitä deskriptiivisen metafysiikan ja ontologian tekeminen Strawsonin ja Quinen hengessä sitten tarkoittaa? Vastaus kysymykseen löytyy Kivisen kahdesta varhaisesta kirjoituksesta: ”Ontologinen probleema analyttisessä filosofiassa” (1965) ja ”*Illusion argumenttiin*” liittyvistä loogisista ja ontologisista näkökohdista (1967). Seuraavat viisi seikkaa muodostavat deskriptiivisen fysikalismin ytimen.

Ensimmäiseksi: keskeinen kysymys kuuluu: *mitä on olemassa?* Tähän vastauksen antaa Quinen esittämä *ontologisten sitoumusten kriteeri*. Sen ansiosta voimme suorittaa ontologisia tarkasteluja jo arkisella tasolla. Kun väitämme esimerkiksi, että Tasmaniassa on vompatteja, sitoudumme ontologiaan, johon kuuluvat vompatit. Tämä on samalla ainoa tapa tehdä ontologinen sitoumus, mikä voidaan tehdä selväksi turvautumalla ”kanoniseen notaatioon”, siis ensimmäisen kertaluvun predikaattilogiikkaan: *olemassaolo on sidotun muuttujan arvona olemista*.⁵ Kirjoitetaan siis lause ”Tasmaniassa on vompatteja” muotoon: $(\exists x)(x \text{ on vompatti} \wedge x \text{ elää Tasmaniassa})$, eli ”on olemassa ai-

---

⁵ Kanonisesta notaatiosta, ks. Quine 1960, luku 5. Kivisen myöhemmän vakaumuksen mukaan ”puhtaan järjen kielen” on oltava ainakin toisen kertaluvun predikaattilogiikkaa; ks. Kivinen 1999b, 32–35.

nakin yksi x : x on vompatti ja x elää Tasmaniassa". Ja sitten todetaan: tämä lause on *tosi* jos ja vain jos niiden olioiden joukossa, joiden yli kvantifioidaan ja jotka siis ovat muuttujien ($x, y, z, \dots$) arvoja, on ainakin yksi, joka *toteuttaa* avoimen kaavan " x on vompatti $\wedge x$ elää Tasmaniassa". On selvää, että toteuttaakseen avoimet kaavat " x on vompatti" ja " x elää Tasmaniassa" x :n täytyy olla vompatti ja elää Tasmaniassa.⁶

Metafyysikkoina ja ontologeina olemme ensi sijassa kiinnostuneet *ontologisista kategorioista* (Kivinen 1965, 79). Ontologinen ongelma saa siis muotoilun: *minkä tyyppisiä, so. mihin kategorioihin kuuluvia olioita* meidän on oletettava olemassa oleviksi? Tai Quinen tapaan lausuttuna: *minkä tyyppisten olioiden yli meidän on palautumattomasti kvantifioitava?*

Toiseksi, mitä seikkoja meidän on otettava huomioon, kun vastaamme kysymykseen ontologisista kategorioista? Kivinen (1965) mainitsee kaksi ehtoa (mutta antaa ymmärtää, että muitakin on). Ensinnäkin, Buddhaa lainaten: "oikea tie on kaita kuin veitsen terä". Ontologiassa oikea tie on kaita kuin Occamin

---

⁶ Olennainen osa ontologisten sitoumusten kriteeriä on Quinen *nominalismi*. Sen mukaan voimme myöntää vaikkapa punaisten lippujen, punaisten veripisarain ja punaisten rubiinien olemassaolon, mutta "[s]ilti ei tarvitse päätellä, että punaisuus olisi olemassa" (Kivinen 1965, 83). Sama pätee tietysti tekstin vompatti-esimerkkiin: jos väitämme, että Tasmaniassa on vompatteja, sitoudumme Quinen mukaan vompattien mutta emme minkään kaikille vompateille yhteisen piirteen olemassaoloon. Voimme siis "toistaiseksi pitäytyä nominalismiin" (*ibid.*). Tämä edellyttää (ainakin) kahta seikkaa. Ensiksi, eksistenssioletuksista, "joiden edellyttämiä entiteettejä ei syystä tai toisesta haluta postuloida" (Kivinen 1965, 20), on kyettävä hankkiutumaan eroon sopivien *parafraasien* avulla; hankalista tapauksista, ks. esim. Armstrong 1980; Kivinen 1999b, 29–35. Toiseksi, Quinen nominalismia koskeva yleinen ongelma on, antaako se riittävät käsitteelliset keinot *subjekti-predikaatti-skeeman* ymmärtämiseksi tai *referenssin* ja *predikaation* erottamiseksi toisistaan; ks. esim. MacBride 2008, 19.1.2–1.3. Myöhempi Kivinen olisi luultavasti vastannut tähän kysymykseen: "ei anna"; ks. Kivinen 1999b, 49.

partaveitsi, eli ontologisten kategorioiden määrää ei tule tarpeettomasti lisätä. Tämä on tavanomainen toteamus.⁷ Mielenkiintoisempi on toinen ehto, jonka Kivinen mainitsee: *pyrkimys kommunikointiin* (1965, 79). Analyyttisen filosofian (tai ainakin ”lingvistisen realismin”; *ibid.*, 89) menettelytapa ontologisen probleeman ratkaisemiseksi voidaan tiivistää aforismiksi. Kun sofisti Gorgias väittää: ”Mitään ei ole olemassa; jos jotain olisikin, siitä ei voitaisi mitään tietää; jos siitä voitaisiinkin jotakin tietää, tätä tietoa ei voitaisi ilmaista muille”, tähän voidaan vastata *modo tollendo*: *koska me voimme ilmaista jotakin muille, meillä on tietoa* (ainakin me ymmärrämme käyttämäämme kieltä, sillä kuinka semanttinen skeptikko muuten formuloisi epäilynsä?), *ja koska meillä on tietoa jostakin, jotakin on olemassa* (Kivinen 1965, 79–80; 1967, 28–29).

Kommunikoitavuudesta päästään kolmanteen kohtaan. Kommunikoitavuus tarkoittaa, että kieli on *julkinen instituutio* eli ”wittgensteinilaisittain” puhuen kielenkäyttö opitaan julkisten kriteerien avulla. Ja julkisena instituutiona kieli tarvitsee myös *julkisen viitetaustan*, jotta kielenkäyttäjät voisivat tehdä toisilleen selväksi, mistä he puhuvat.

Neljänneksi, koska fysikaalisten objektien maailma muodostaa olennaisen osan siitä viitetaustasta, jonka avulla voimme identifioida erilaisia asioita, puhua niistä ja viitata niihin, on edellä sanotun nojalla *fysikaaliset objektit* hyväksyttävä perustavaksi ontologiseksi kategoriaksi. Tässä on tärkeää olla sekoittamatta identifiointia *reduktioon*. Kun esimerkiksi puhumme tapahtumista, turvaudumme yleensä johonkin fysikaaliseen objektiin tehdäksemme selväksi, mistä tapahtumasta puhumme. Puhumme *Sokrateen* kuolemasta tai *planeettojen* liikkeestä pi-

---

⁷ Harva ontologi on tietääkseni *vastustanut* Occamin partaveistä. J. N. Findlay saattaa olla esimerkki: ”En itse pidä taloudellisista ontologioista ja uskon, että entiteettejä on lisättävä, missä ikinä tähän on vähäisintäkin syytä, edellyttäen vain, että pidämme mielessä ne erilaiset tavat, joilla ne *ovat* entiteettejä” (Findlay 1980, 361; suomennos AK). Myöhemmin Kivinen esitti satunnaisia kommentteja ”barokkiontologiasta”, jotka ehkä viittasivat samaan suuntaan.

kemminkin kuin ”kuoleman sokratoinnista” tai ”liikkeiden planetoimisesta” (esimerkit Kivisen; 1965, 81). Tämä ei vielä riitä ratkaisemaan ontologista kysymystä tapahtumien ja fysikaalisten objektien suhteesta. Meidän on kysyttävä: edellyttääkö tapahtumien identifiointi aina viittausta johonkin fysikaaliseen objektiin? Voidaanko mikä hyvänsä fysikaalinen objekti identifioida tapahtumista riippumatta? Quine ja Strawson viittaavat tässä kohdassa vastakkaisiin suuntiin. Voimme seurata Quinea ja postuloida neliulotteisen aika-avaruuden. Silloin *sekä* objektit *että* tapahtumat/prosessit voidaan vaivatta sisällyttää ontologiaamme, kun ne molemmat niin sanotusti reifioidaan (Quine 1960, 170–176). Strawson puolestaan pitäytyy käsitejärjestelmämme tosiasiasa tunnistamiin ja tunnustamiin kategorioihin, joten hän hylkää neliulotteiset ”prosessioliot” (1959, 56–57).⁸

Viidenneksi, siitä että julkisten, fysikaalisten objektien kategoria on perustava, ei seuraa, että vain havaittavista objekteista olisi lupa puhua tai että vain havaittavia objekteja olisi olemassa. ”Arkijärjen” ja ”arkikielen” maailma on austinilaisten keskikokoisten kuivien tavaroiden maailma, mutta sitä voidaan laajentaa sekä *ylöspäin* että *alaspäin*. Menettelytapa näyttää tässä olevan hengeltään empiristinen: ”Niin elektronien kuin linnunratajärjestelmien olettaminen auttaa meitä selittämään eräitä kokemuksessamme ilmeneviä seikkoja” (Kivinen 1965, 81; Kivinen viittaa tässä kysymyksessä sekä Quineen että Kailaan).

---

⁸ Tässä on yksi esimerkki Quinen ja Strawsonin välisistä eroista. Muitakin on helppo löytää, ja jotkut niistä ovat hyvin perustavia, kuten kysymys ”nominalismista” ja ”realismista” (Strawson 1959, 137–213) tai ontologisista sitoumuksista (Strawson 1959, luku 8). Voi tietysti kysyä, missä määrin Quinen ja Strawsonin näkemyksiä on syytä yrittää yhdistää ”deskriptiivisen fysikalismien” otsikon tai minkään muunkaan otsikon alle – ne kun monissa kohdin viittaavat toisilleen vastakkaisiin suuntiin. Vastaukseksi riittää todeta, että deskriptiivistä fysikalismia on järkevää ajatella kuvauksena erästä tavasta lähestyä metafyyysisiä ja ontologisia ongelmia eikä minään lopullisena teesijoukkona.

Edellä on mainittu kommunikointavuus ja julkinen kielenkäyttö. Julkisen kielenkäytön sijasta voidaan puhua myös *kolmannen persoonan näkökulmasta*. Näin saadaan lausuttua julki ontologisten ja metafyyssisten tutkimusten lähtökohta:

Eksplisiittisyyden nimessä on vain syytä mainita jatkossa vallitseva "puoluekantaisuus" (partijnnost): niin kuin ontologia on fysikalistinen, niin vallitseva "approach" on kolmannen persoonan näkökulma. (Kivinen 1967, 29)

Quinen iskulause "to be is to be [a] value of a bound variable" ei merkitse samaa kuin "to be is to be a physical object", joten puoluekantaisuudesta huolimatta fysikalistisen ontologian laajennukset ovat ainakin periaatteessa mahdollisia. Kivinen (1965, 1967) tutkii tässä yhteydessä *illuusion argumenttia ja sen ontologisia implikaatioita*. Argumentti ansaitsee huolellisen tarkastelun, koska sen avulla päästään tarkastelemaan deskriptiivisen fysikalismin ja fenomenologisen realismin välisiä olennaisia eroja.

Illuusion argumentti ja sen ontologiset implikaatiot

Havainnon filosofiasta ja tietoteoriasta tunnetaan illuusion argumentti, jota on käytetty niin sanottua suoraa realismia (tai, joskus sanotaan, "naiivia realismia") vastaan: airo, jonka lapa on upotettu veteen, näyttää taittuneelta; kun pyöreää kolikkoa katsotaan vinosta perspektiivistä, se näyttää soikealta. Kummassakin tapauksessa puhutaan havaintovirheestä: aineellisella kappaleella näyttää olevan ominaisuus, jota sillä tosiasias-
assa ei ole. Mutta, argumentissa todetaan, on myös niin, että airon tapauksessa nähdään jotain, joka *on* taittunut, ja kolikon tapauksessa nähdään jotain, joka *on* soikea.⁹ Tämä jokin ei ilmeisesti voi olla aineellinen esine, koskapa sillä on ominaisuuksia, jota esineellä ei oletetusti ole. Illuusion (näköharhan) ohella voi-

---

⁹ "Thus in the case of the oar, what he immediately perceives by sight is certainly crooked" (Berkeley 2008, 219).

daan tarkastella hallusinaatioita (harha-aistimuksia). Kun Macbeth lähti murhaamaan kuningas Duncania, hän näki hallusinaation: ilmassa leijuvan tikarin, jonka hän saattoi vain nähdä mutta jota hän ei voinut koskettaa. Tässäkin tapauksessa *on* siis jotakin, joka nähdään, vaikka mitään aineellista esinettä ei olekaan.

Illuusion ja hallusinaation mahdollisuudesta ovat monet filosofit tehneet kauaskantoisia johtopäätöksiä havainnon luonteesta. On esimerkiksi argumentoitu, että koska totuudenmukainen ja illusorinen tai hallusinatorinen havainto eivät eroa toisistaan minkään *subjektiivisen tunnusmerkin* nojalla eli ne ovat kokemuksina tai fenomenologialtaan erottamattomia,¹⁰ ei totuudenmukaisessakaan havainnossa suoran havainnon kohteena ole fyysikaalinen esine vaan aina jokin, niin kuin sanotaan, mielestä riippuvainen entiteetti, *aistisisältö* ('sense-datum', 'sensum').¹¹ Illuusioargumentista tehdyt havainnonfilosofiset (ja mahdolliset tietoteoreettiset) johtopäätökset eivät ole tässä tärkeitä. Merkitsevä on sen sijaan asian *ontologinen* puoli, nimitäin argumenttiin sisältyvä *fenomenaalinen periaate*:

---

¹⁰ Kun Macbeth puhuttelee kuviteltua tikaria, jota hänen ei "sallita koskettaa", hän sanoo: "Mut yhtä ilmeisenä sinut nään kuin tämän tässä, jonka paljastan" (Yrjö Jylhän suomennos).

¹¹ Tästä argumentista, ks. esim. Ayer 1940, luku 1. Termin "sense-datum" (monikossa "sense-data") vakiinnuttivat käyttöön Moore ja Russell; ks. Moore 1909; 1953, luku 7; Russell 1912, luvut 1–2. Termi "sensum" (monikossa "sensa") on peräisin Broadilta; ks. Broad 1925, luku IV; Broad 1965. Kannattaa huomata, että sekä Mooren että Russellin (eräässä vaiheessa) käsitys aistisisällöistä eroaa myöhemmin vakiintuneesta. Moore tekee ensin selvän eron mentaalisen *aktin* ja sen *objektin* välillä ja otti sitten käyttöön termin "sense-datum" tarkoittamaan aktin välitöntä objektia, mikä ikinä se onkaan. Tässä ei oteta suoraan kantaa aistisisältöjen aineellisuuteen tai aineettomuuteen; ks. esim. Moore 1965, 73–82. Russellin alun perin sangen sekavia huomautuksia aistisisällöistä selventää Russell 1913. Myöhemmin Russell omaksui neutraalin monismin ja hylkäsi akti-objekti-analyysin ja aistisisällöt tähän analyysiin sisältyvässä merkityksessä.

Kun minusta (so. subjektista) näyttää, että on jotakin, jolla on aistikvaliteetti *K*, niin silloin on olemassa jotakin, josta olen tietoinen ja jolla on aistikvaliteetti *K*.¹²

Tämän näkemyksen mukaan “[a]ppearances are a peculiar kind of objects” (Broad 1965, 89). Ilmenemisessä on siis kyse eräistä erityislaatuista objekteista: *näkymistä, kuulumista ja tuntumista*. Niitä voidaan kutsua yhteisnimityksellä *esiintymiksi* tai *perseptuaalisiksi esiintymiksi*.¹³

Tässä ei tarkkaan ottaen edes tarvitse sitoutua fenomenaliseen periaatteeseen sen koko vahvuudessa; riittävä oletus on, että esiintymiä tosiaan *on olemassa*:

Vaatimatonta fenomenalismia [---] on puolustettu sanomalla, että tarvitsemme esiintymiä *kuvataksemme, miten asiat joissakin tapauksissa näyttävät olevan*. Tämä on itse asiassa koko illuusion argumentin ydin. (Kivinen 1967, 22–23)

“Vaatimattoman fenomenalismin” puolustaja voi minimissään vedota vaikka *jälkikuviin*. Ne ovat Kivisen myöhempi suosikki-esimerkki ei-fysikaalisista objekteista:

Kun olemme katsoneet kirkasta valonlähdettä tai jotakin väriä esinettä ja suuntaamme katsemme muualle, näkökenttämme ilmestyy väriläikkä, joka jonkin ajan kuluttua haalistuu ja häviää; olemme nähneet jälkikuvan. (Kivinen 1986, 260)

Sekä illuusioargumentti, fenomenaalinen periaate että minimaalinen eksistenssioletus “esiintymiä on olemassa” ovat tietenkin joutuneet ankaran arvostelun kohteeksi. Yhden tunne-

---

¹² Vrt. Robinson 1994, luku III; Broad 1965, 89.

¹³ Terminologia on lainattu Kailalta, mikä ei tarkoita, että Kaila olisi ollut mikään varsinainen aistisisältöteoreetikko: ks. Kaila 1960, § 17. Lukijan ei pidä tässä yhteydessä ajatella Peircen tyyppi-esiintymäerottelua.

tun kritiikin mukaan *aistisisältöjen/esiintymien postulointi perustuu virhepäätelmään*.¹⁴ Myös Kivinen kritisoi vaatimatonta fenomenalismia tällä perusteella. Hän väittää, että se ”aasinsilta, jota pitkin fenomenalisti pääsee iskemään vihollisen selustaan, on seuraavien kolmen lauseen sekoittaminen” (1967, 24):

- (1) Kolikko näyttää soikealta.
  - (2) Kolikon näkymä on soikea.
-
- (3) On jotakin soikeaa, nimittäin kolikon näkymä.

Tässä (1) on tavanomainen lause; mehän puhumme usein siitä, miltä jokin näyttää, tuntuu tai kuulostaa. Lause (2) voidaan puolestaan käsittää havaintoraportin (1) harmittomana, joskin substantiivipöhöisenä parafrasina, jolloin se sanoo saman tai ainakin ajaa saman asian kuin lause (1) (Kivinen 1965, 85). Mutta lauseeseen (2) sisältyvä reifiointi voidaan myös ottaa vakavasti, ja fenomenalisti tekee juuri näin. Kun tämä ontologinen sitoumus tehdään eksplisiittiseksi, päädytään lauseeseen (3). Kriitikko puolestaan torjuu *aistisisältöpäätelyn* ensinnäkin sillä perusteella, ettei päätelmä *jokin näyttää olevan F; siis on jotakin, joka on F* yleisesti ottaen ole pätevä. Toiseksi kriitikko väittää, että ilmiöpuhe voidaan ymmärtää sortumatta fenomenalistiseen substantiivipöhöön: onhan meillä käytössämme sellaisia ilmauksia kuin ”olla näkevinään”, ”jostakusta näyttää siltä, että...”, ”näyttää olevan”, ja ”tuntuu olevan”. Hiukan yksinkertaistaen, kriitikko väittää, että puhe perseptuaalisista olioista on tosiasiassa vain puhetta aineellisista olioista.

Mitä tästä kritiikistä on sanottava? Mitä ensimmäiseen väitteeseen tulee, kriitikko on tietysti oikeassa siinä, ettei tuollainen päätelmä tosiaankaan ole pätevä (vrt. Kivinen 1967, luku 4). Jos vastaan tuleva ihminen näyttää sairaalta tai eläin yksisarviselta tai jokin nide näyttää yli kaksi sataa vuotta vanhalta (esimerkit ovat Chisholmin), emme tietenkään päättele, että olisi olemassa jokin, joka on sairas tai yksisarvinen tai yli kaksi sataa vuotta vanha. Emme myöskään päättele, että olisi olemassa esiintymiä,

---

¹⁴ Ks. esim. Chisholm 1957, luku 8, ja Chisholm 1966, 94–95.

joilla on tällaisia ominaisuuksia. Tällaiset predikaatiothan olisivat ilmeistä hölynpölyä.

Mutta yhtä ilmeistä on, että sikäli kuin puhe on illuusioargumentista, sen on tosiaankin tarkoitus koskea vain fenomenaalisia ominaisuuksia, siis *aistikoaliteetteja* – näinhän fenomenaalissa periaatteessa nimenomaan todetaan. Tästä päästään kriittikon toiseen väitteeseen, joka koski perseptuaalisen puheen eliminoituvuutta. Sitä vastaan on huomautettava, että illuusioargumentin johtopäätöksessä mainitun ”esiintymän” ei ole tarkoitus olla mikään päätelty entiteetti vaan *ilmentymä, so. jotakin, mikä ilmenee kokemuksessa*. Huomautus pätee myös muihin tapauksiin. Hallusinaatiotapauksessa aistisisältöteoreetikolle voitaisiin Anscomben (1965, 13–15) tapaan attribuoida seuraavanlainen päätelmä:

”Joka näkee, näkee jotakin.”

Macbeth näki verisen tikarin.

Mutta mitään tikaria ei ollut olemassa.

On olemassa *tikarinkaltainen* objekti, jonka Macbeth näki.

Tässä ensimmäinen premissi on ”platoninen lausuma”, joka Anscomben mukaan on korrekti, kunhan se ymmärretään oikein. Periaatteen oikein ymmärtäminen tarkoittaa sen tajuaamista, että ”nähdä” on *intentionaalinen verbi*. Sen objekti on intentionaalinen objekti, mutta aistisisältöteoreetikko erehtyy tulkitsemaan fraasin ”se mitä joku näkee” materiaalisesti. Tästä hän päättelee virheellisesti, että silloinkin, kun Macbeth kokee hallusinaation, hän näkee jotakin olemassa olevaa, nimittäin erään aistisisällön, tässä tapauksessa tikarinkaltaisen objektin. Aistisisältöjen postulointi perustuisi siis tässäkin tapauksessa virhepäätelmään.

Vastauksena Anscomben rekonstruktioon on toistettava se, mitä todettiin hetki sitten. Perinteisen aistisisältöteoreetikon lähtökohta on tosiaan eräs fenomenologinen tosiseikka: hallusinaatiossa – kuten myös jälkikuvien näkemisen tapauksessa – on

läsnä entiteetti, joka kirjaimellisesti on, tai ainakin näyttää olevan, ”silmaimme edessä” (vrt. Kivinen 1967, 23). Siksi tällaiset entiteetit on joko hyväksyttävä todellisiksi, sivuutettava tai selitettävä pois. Vaihtoehtoista ensimmäinen on fenomenologisen realismin kanta, kun taas deskriptiivinen fysikalismi edustaa lähinnä toista vaihtoehtoa, so. fenomenologian sivuuttamista. Rajankäynti toisen ja kolmannen vaihtoehdon välillä ei ole kovin selvä.¹⁵

Havainnon logiikka, fenomenologia ja ontologia

Kivinen vastaa illuusion argumenttiin ja puolustaa ”fysikaalisen käsiteskeeman” riittävyttä vetoamalla *havainnon logiikkaan* (1965, 83–86; 1967, luvut 3 ja 4). Hän esittää seuraavan argumentin tai ajatuskulun:

(1):n kaltaisten lauseiden [so. ”Kolikko näyttää soikealta”] logiikka voidaan luontevimmin käsittää *modaalilogiikaksi*. Tällöin esim. ”näyttää” ja ”uskoa” saavat formaalisiksi vastineikseen eräät modaalioperaattorit. Tällöin voidaan sanoa, että niin kuin uskomisesta puhuminen ei edellytä [”doksastisia olioita”], niin ei havaitsemisesta puhuminen edellytä [”perseptuaalisia olioita”]. [”Perseptuaalinen kieli”] on korkeintaan eräiden modaalisten ilmausten substantiivipöhöinen parafraasi [...]. Kun illuusioiden p-esineet ovat osoittautuneet todella pelkiksi illuusioiksi, voidaan fenomenalismille antaa viimeinen armonisku. Lause ”näen vihreän jälkikuvan” voidaan käsittää lauseen ”minusta näyttää, että edessäni leijailee vihreä läiskä” lyhennetyksi versioksi (parafrasiksi). Analoginen argumentti voidaan kohdistaa tietysti myös hallusinaatioihin. (1967, 25)

Taustalla tässä on Quine: emme sitoudu ”perseptuaalisten olioiden” olemassaoloon vaikka puhumme havaitsemisesta, kunhan emme hyväksy tällaisia olioita sidottujen muuttujien arvoiksi ja turvaudumme tarvittaessa sopiviin parafraaseihin.

---

¹⁵ Kolmannesta vaihtoehdosta, ks. esim. Chisholm 1965.

Mutta kun deskriptiivinen fysikalisti väittää, ettei perseptuaalisia olioita tarvita mihinkään, koska havaitsemisesta puhuminen ei niitä edellytä, häneltä on tietysti kysyttävä: mitkä tarpeet ja tarkoitukset sinulla on mielessäsi? Kivinen toteaa, että "voidaan rakentaa ristiriidaton logiikka, jossa fenomenalistin teesit eivät päde" (*ibid.*). Tässä pitäisi vähintään tehdä selväksi, mistä asioista silloin ollaan puhumassa, kun tehdään selkoa "havaintolauseiden logiikasta".

Fysikaalisen käsiteskeeman puitteissa voidaan tosiaankin tehdä joitain käsitteellisiä erotteluja. Predikaattilogiikkaan voidaan lisätä modaalioperaattori "S" ("näyttää siltä kuin..."). Silloin illuusion ja hallusinaation välinen ero voidaan esittää kvanttorien ja modaalioperaattorin avulla. Illuusion tapauksessa on jokin objekti, joka (jostakusta) näyttää toisenlaiselta kuin mitä se on: $(\exists x)(Sfx \wedge \neg fx)$; hallusinaation tapauksessa näyttää, että on olemassa tietynlainen objekti, mutta tällaista objektia ei ole olemassa: $S(\exists x) fx \wedge \neg(\exists x) fx$. Nyt on enemmän tai vähemmän ilmeistä, että lause $S(\exists x) fx$ seuraa loogisesti lauseesta $(\exists x) Sfx$, mutta ei päinvastoin (Kivinen 1967, 52–53). Hallusinaation esitystä $S(\exists x) fx \wedge \neg(\exists x) fx$ voidaan soveltaa myös sellaisiin tapauksiin kuin jälkikuvat ja valejäsenet. Fysikalistisen käsiteskeeman puitteissa johtopäätös on selvä: "Olivat nämä asiat kuinka eläviä ja 'välittömästi koettuja' hyvänsä, niistä puhumiseen ei tarvitse liittää mitään ontologisia oletuksia" (Kivinen 1967, 52).

Argumentti tietenkin kiertää kehässä. Kivisen hahmottelemassa *illuusion logiikassa* sellaiselle lauseelle kuin "kolikon näkymä on soikea" ei ole muuta esitystä kuin $S(\exists x)(fx \wedge gx)$: (*subjektista*) näyttää siltä, että on jokin kolikonkaltainen ja soikea. Tästä ei tietenkään voida päätellä, että olisi olemassa jokin fysikaalinen objekti, joka näyttää kolikolta ja soikealta. Kun otetaan lähtökohdaksi oletus, että sidotut muuttujat saavat arvonsa fysikaalisten objektien tai keskikokoisten kuivien tavaroiden joukosta, voi puhe "näkymistä" ja muusta sellaisesta olla "korkein-taan eräiden modaalisten ilmausten substantiivipöhöinen parafraasi".

Voi pohtia kysymystä, millainen havainnon logiikka sopisi yhteen deskriptiivisen fysikalismien kanssa ja olisi vähemmän kehällinen. Esimerkiksi Jaakko Hintikan havainnon logiikka operoi fysikaalisilla ja perseptuaalisilla kvanttoreilla ja niitä vastaavilla yksilöillä tai ”maailmanviivoilla”.¹⁶ Koska ei ole selvää, miten Hintikan systeemin ”perseptuaalisesti identifioidut yksilöt” tai ”perseptuaaliset maailmanviivat” tulisi ymmärtää, ei ole selvää, mitkä niiden ontologiset sitoumukset ovat.¹⁷

Se, mitä edellä on sanottu deskriptiivisestä fysikalismista, on syytä muotoilla toisenlaisessa idiomissa, jottemme kadota yhteyttä metafysiikkaan. Kutsutaan tilanteita, jollaisia lauseiden (1)–(3) kaltaiset lauseet raportoivat, *tiedostamistilanteiksi* (Kivinen puhuu tässä usein *mentaalista tosiasioista*; ks. Kivinen 2009). Nyt voidaan todeta, että *fenomenologisen realismin* näkökulmasta olennaisia asioita on kaksi:

- *tiedostamistilanteen fenomenologia*: mitä sellaisessa ja sellaisessa havaintotilanteessa ilmenee?
- *tiedostamistilanteen ontologia*: ”Mitä rakenneosia on läsnä tilanteissa, joissa joku tiedostaa jotakin tai tuntee jollakin tavalla, ja missä suhteissa nuo rakenneosat ovat toisiinsa?” (Kivinen 2009, 49.)

Tiedostamistilanteiden ontologia koskee siis sellaisia kysymyksiä kuin: Miten sellainen ja sellainen tiedostamistilanne (esimerkiksi jälkikuvien näkeminen) on *analysoitava*? Mihin ontologiseen kategoriaan sellaiset asiat kuin jälkikuvat tai näkymät tai niiden näkeminen kuuluvat? (Kivinen 1986, 260). Analyysi *ei* siis koske kieltä (lauseita) vaan tosiaankin tietynlaisia tilanteita (tai mahdollisesti tosiseikkoja).

---

¹⁶ Ks. Hintikka 1969 ja 1976; vrt. Niiniluoto 2017.

¹⁷ Vrt. Tanninen 2022, luku 3. Ainakin toisinaan Hintikka ajatteli, että aistisisällöt ovat ”reifioituja perseptuaalisia maailmanviivoja” (Hintikka 1975, 86) eivätkä siten mitään varsinaisia entiteettejä, so. minäkään yhden maailman asukkaita. Käsittääkseni ei kuitenkaan ole selvää, että tämä toimii kaikissa tapauksissa.

Kun tarkastellaan tiedostamistilanteita, fenomenologia ja ontologia ("fenomenologinen analyysi" ja "ontologinen analyysi") kulkevat käsi kädessä, koska tiedostamistilanteita koskevat tosiseikat ovat ensimmäisen persoonan fenomenologisia tosiseikkoja. (Tässä on yksi olennainen ero deskriptiiviseen fysikaalisiin). Kaikki ontologia ei tietenkään käsittele fenomenologisia tosiseikkoja tämän sanan tavanomaisessa tai ahtaassa merkityksessä. Mutta aivan yleisestikin on syytä pitää kiinni fenomenologisesta asennoitumisesta siinä minimaalisessa merkityksessä, jossa siihen sisältyy kehoitus *Keep the thing before your mind! Pidä tarkasteltava asia edessäsi!* Tai Husserlia seuraten: "Zu den Sachen selbst!"

On selvää, että kun asiaa arvostellaan fenomenologisen realismin näkökulmasta, se kuolinisku, jonka deskriptiivinen fysikaalisti yritti antaa vaatimattomalle fenomenalismille, osoittautuu huitaisuksi ilmaan. Voimme tietysti puheessamme vältellä substantiivipöhöä: voimme sanoa, että *Macbeth oli näkevinään verisen tikarin*; tai että *Macbethista näytti*, että hänen edessään leijaili sellainen-ja-sellainen läiskä; tai että *Macbethista näytti*, että hän näki edessään tikarinkaltaisen esineen. Mikään näistä puheenparsista ei muuta miksiäkään seuraavia tosiseikkoja: (i) hallusinaation tai jälkikuvan näkeminen ovat tiedostamistilanteita, joilla on tietynlainen fenomenologia; (ii) näissä tapauksissa on vaikea olla hyväksymättä aistisisältöjen teoriaa (*akti-objekti-mallia*) vastauksena kysymykseen, mitä konstituentteja tällaisessa tilanteessa esiintyy; (iii) vaikka sellaiset päätelmät kuin:

Näen jälkikuvan

On olemassa näkymä

tai

Näen jälkikuvan

On olemassa näkymys, joka kuuluu minulle ja kohdistuu erääseen näkymään¹⁸

eivät olekaan loogisesti päteviä, tämä ei haittaa, koska tässä on kyse ontologiasta, ei logiikasta.

Kivisen fenomenologinen realismi

Käytän Kivisen myöhemmästä deskriptiivisestä metafysiikasta nimitystä ”fenomenologinen realismi”. Termi ei tarkoita, että Kivinen olisi kääntynyt filosofin urallaan fenomenologiksi – vaikka hän selvästi jossakin vaiheessa kiinnostuikin sekä fenomenologisesta perinteestä että ennen muuta fenomenologisesta filosofoinnista, kuten hänen muutamat ”fenomenologiset sormiharjoituksensa” osoittavat.¹⁹ Kivisen fenomenologisella realismilla on kyllä asiallinen yhteys fenomenologiseen filosofiaan, nimittäin varhaiseen realistiseen fenomenologiaan (Alexander Pfänder, Adolf Reinach, Max Scheler). Kivinen (2006b, 5) kuvaa edustamaansa filosofiaa Cambridge-henkiseksi *uusrealismiksi*, ja kuten hän toisaalla huomauttaa, Cambridge-filosofian ja varhaisten realististen fenomenologioiden välillä on tärkeitä yhtäläisyyksiä: tieto-opillinen realismi, käsiterealmi ja arvo-objektivismi (Kivinen ja Valkeinen 1992, 1).

Fenomenologisessa realismissa ei siis ole kyse siitä, että filosofian menetelmä olisi yleisesti ottaen tietoisesta kokemuksesta kuvaus; eikä siitä, että filosofisessa tutkimuksessa ontologiset ennako-oletukset ja sitoumukset pitäisi *sulkeistaa* – tällainen vaatimus metafysiikan suusta olisi sängen kummallinen. Sen sijaan ”fenomenologinen realismi” tarkoittaa ensinnäkin kahta jo mainittua teesiä:

- (1) On olemassa sellainen asia kuin tiedostamistilanteiden fenomenologia.

---

¹⁸ Näkymys = ”a seeing”; näistä analyyseistä tarkemmin, ks. Kivinen 1980, 1986, 2009.

¹⁹ Kivinen ja Valkeinen 1992; Kivinen 1992.

- (2) On olemassa sellainen asia kuin tiedostamistilanteiden ontologia.

Kaikki tilanteet eivät ole tiedostamistilanteita. (1) ja (2) on tässä erotettu omiksi teeseikseen siksi, että näin saadaan selvä kontrasti deskriptiiviseen fysikalismiin. Fenomenologisen realismin kuvaukseen on lisättävä seuraavat teesit:

- (3) Ilmiöiden kunnioittaminen vs. vieraantunut filosofia; ja siihen liittyvä
- (4) Antireduktionismi.
- (5) Deskriptiivisen metafysiikan perusvire on ontittinen, ei episteeminen (eikä edes semanttinen tai looginen).

Palaan teesiin (5) myöhemmin, mutta tässä yhteydessä on syytä mainita yksi sen välitön seuraus. Teesi (5) voidaan muotoilla myös seuraavasti: *metafysiikka ja ontologia muodostavat ensimmäisen filosofian; sen tutkimuskohde on mielestä riippumaton todellisuus*. Tämä on *realismia* sanan yhdessä vakiintuneessa filosofisessa merkityksessä, ja realismi tässä merkityksessä oli epäilemättä aina yksi Kivisen filosofoinnin lähtökohta. Selvän muotoilun asiaan kuuluvine Broad-viittauksineen löydämme varhaisesta McTaggartin mereologiaa käsittelevästä esseestä:

McTaggartia on arvosteltu siitä, että hän on "esikriittinen" tai "dogmaattinen" filosofi. Tämä on mielestäni perustetonta. En ole koskaan erityisemmin innostunut Kaliningradin Viisaasta ja hänen "kopernikaanisesta vallankumouksesta" (tai pikemminkin anti-kopernikaanisesta vastavallankumouksesta). On aika päästä eroon "tietoteorian ensisijaisuuden" harhasta ja kysymyksistä, jotka koskevat "inhimillisen tiedon rajoja" [...]. Broad huomautti, että "McTaggart oli oikeassa, kun ei antanut tietoteorian ilmoitustauluille jätettyjen kauhistuttavien varoitusten pelotella itseään pois ontologian parista". Millä valtuuksilla nuo varoitukset on

laitettu tietoteorian ilmoitustauluille? (Kivinen 1973, 74–75)²⁰

Broadin esittämä perustelu, jota Kivinen siteeraa, on tuttu: tiedon mahdollisuutta koskevan perustellun mielipiteen esittäminen edellyttää, että esittäjällä on suuri määrä tietoa, tai ainakin perusteltuja mielipiteitä, maailmasta ja sen rakenteesta sekä ihmismielen paikasta tässä maailmassa. Tiedon mahdollisuutta koskevalla filosofoinnilla on siis ontologisia ennakko-oletuksia, ja koska kantilaiselta kriittiseltä filosofilta nämä ennakko-oletukset jäävät yleensä tunnistamatta, niiden kyseenalaistamiseksi riittää tavallisesti, että ne tuodaan julki. ”Voimme siis sivuuttaa epistemologiset varoitukset”, Kivinen toteaa (1973, 75).

Seuraavaksi on tarkasteltava yksityiskohtaisemmin teesejä (3) ja (4). Ilmiöiden kunnioittamisen vastakohta on *vieraantunut filosofia* (Kivinen 2006a, 265; 2012, 54–55). Esimerkkejä tarjoaa mielenfilosofia. Niin sanottu *adverbiaalinen havaintoteoria* pyrkii välttämään aistisisältöteorioihin sisältyvät metafysiset ongelmat: sen sijaan että aistimuksella olisi tietyllä tapaa kvalifioitu objekti (esiintymä, ilmentymä), kvalifiointi koskee aistimuksen tai ilmenemisen tapaa. Sen sijaan, että raportoisin aistimukseni sanomalla ”näen nyt punaista”, minun pitäisi sanoa ”aistin punaisesti” tai ”minulle ilmenee punaisesti”. Kivinen kirjoittaa:

Esimerkkinä pelkästä nokkeloinnista voimme mainita James W. Cornmanin adverbiaalisen havaintoteorian. Oletetaan, että X:llä on hallusinaatio: hän näkee punaisen rotan juoksevan lattian yli, vaikka läsnä ei ole rottaa eikä mitään liikkuvaa punaista fyysikaalista objektiä. Cornman ehdottaa, että tilanne analysoitaisiin ”X aisti-visuaalisesti (punainen-rotta-juoksemassa-lattian-yli)sti”. So what! Voihan noin sanoa, mutta tuo barbaarinen neologismi ei muuta mihinkään tosiasiaa, että X:n näkökentässä esiintyi punainen hahmo, jolla ei ollut mitään fyysikaalista vastinetta. (Kivinen ja Valkeinen 1992, 4)

---

²⁰ Suomennos AK; Broad-lainaus: Broad 1933, 10.

Toinen esimerkki vieraantuneesta filosofiasta on teoria, jonka mukaan illuusion ja hallusinaation tapauksissa on kyse pelkääntään havaintouskomuksen tai uskomusdisposition muodostumisesta – tämä ajatus löytyy esimerkiksi Armstrongin (1968) keskustilamaterialismista. Tässä asiassa ajattelua on usein summentanut kielenkäyttö: sellaiset lausahdukset kuin ”edessäni näyttää olevan verinen tikari” tai ”airo näyttää taipuneelta” voivat olla raportteja paitsi *havaintouskomuksesta* myös *koetusta*. Kivinen (2006a, 265–266) mainitsee tässä yhteydessä Broadin ja G. F. Stoutin, jotka molemmat tekevät selväksi, että on tehtävä ero ”seeming” vs. ”actual apparition”. Esimerkiksi Broad toteaa: ”Ilmeinen tosiseikka siis on, että ’näyttää minusta soikealta’ tarkoittaa erästä erityislaatuista kokemusta, joka, olipa sen oikea analyysi mikä hyvänsä, ei ole pelkkä kolikon muotoa koskeva virheellinen arvostelma”.²¹ Kivisen oma johtopäätös on selvä: *missä jotakin ilmenee (“appears”), siellä on ilmentymiä (“appearances”)* (2006a, 266). Tämä on fenomenologiseen tarkasteluun perustuva tulos, jonka kieltäminen johtaa vain erilaiseen nokkelointiin ja fabulointiin.

Kuten arvata saattaa, deskriptiivinen fysikalisti soveltaa *eliminoivaa* strategiaansa laajemmin kuin vain illuusion argumenttiin:

Illuusion argumentti on saanut melko laajan käsittelyn osakseen, koska sen analyysi osoittaa havainnollisesti, että fyysikaalisen käsiteskeeman puitteissa voidaan puhua monenlaisista asioista jotka näennäisesti edellyttävät uusia ontologisia oletuksia. [...] Mutatis mutandis voidaan sanoa, että tahdomisesta voidaan puhua ilman ”tahdon akteja” eli ”volitioita”, tietämisestä ja ymmärtämisestä ilman ”kognitioita”, tajuissaan olemisesta lisäämättä ontologiaa tajuntaa, arvostamisesta postuloimatta ”arvojen maailmaa”, uskonnollisista kokemuksista postuloimatta ”transcendenssia” etc. Tähän voidaan huomauttaa: ”Mutta emmehän me ole pelkkiä automaatteja. Meillä on itse kullakin oma sisäinen elä-

---

²¹ Broad 1965, 87–88; suomennos AK.

mämme, ajatuksia, tunteita, jne.” Mutta materialistiseen ontologiaan pitäytyen voidaan myöntää ”sisäinen elämä”, ”arvoelämykset”, ”syvähenkisyys”, jne. Kaikissa tapauksissa on vain syytä kysyä: millaisesta käyttäytymisestä tässä on kysymys? jolloin vastaus voidaan aloittaa luonnehtimalla tapauksia, joita yleisen kielenkäytön mukaan nimitetään ”tahottomiseksi”, ”ymmärtämiseksi”, ”arvoelämykseksi” ym. Eri-laisille käyttäytymismuodoille voidaan myös etsiä *selitystä*, viime kädessä neurofysiologian termein. Tekevätkö tällaiset selitykset ”ihmisestä koneen”? Ilmeisesti jonkinlaisen kyberneettisen apparaatin, joskaan ei karteesisen luonnontieteen ”kelloa”: laitetta, jonka toiminta selittyy pelkästään mekanistisin termein. (Kivinen 1965, 86–87)

Kontrasti fenomenologiseen realismiin on tässä hyvin jyrkkä: siinä missä deskriptiivinen fysikalismi turvautuu eliminoivaan strategiaan,²² fenomenologinen realismi kunnioittaa ilmiöitä, on sen tähden antireduktionistista ja varoittaa *kausaalista ja geneettisistä virhepäätelmistä*:

Kysymys ”mikä se ja se ilmiö on?” on eri kysymys kuin ”mistä se on kehittynyt?” tai ”mistä se riippuu?” Jälkimmäiset kysymykset ovat nekin tietysti legitiimejä, mutta on virhe kuvitella, että ne olisivat vastauksia ensimmäiseen. Kun oivallamme tämän selvästi ja kirkkaasti, niin reduktionismi haihtuu kuin paha uni. (Kivinen ja Valkeinen 1992, 2)

Edellä on puhuttu paljon tiedostamistilanteista ja niiden ontologiasta, missä ”ilmiöillä” ja ”fenomenologialla” on kohtalaisen rajattu ja täsmällinen merkitys. Ontologian ja metafysiikan alaan kuuluu paljon muutakin kuin tiedostamistilanteet, mutta

---

²² Tai eliminoiviin strategioihin; koska eliminoinnin kohteena on tässä erilaisia asioita, ei liene syytä olettaa, että pitäisi olla olemassa jokin yksi ainoa menettelytapa, jolla ei-halutuista ontologisista oletuksista pyrittäisiin pääsemään eroon. Kivisen deskriptiivisen fysikalismin suhteista *psykofyysisen materialismin* eri variantteihin (vrt. Kivinen 1974) ei ilman lisäevidenssiä ole mahdollista lausua mitään täsmällistä.

kuten jo aiemmin todettiin, ilmiöiden kunnioittamisesta voidaan pitää kiinni aivan yleisesti: periaate ”*Pidä tarkasteltava asia edessäsi!*” ei aseta rajoituksia sille, mihin asioihin se soveltuu.

”Eräänlaista fenomenologiaa” (Kivinen ja Valkeinen 1992, 5) tehdään missä tahansa tapauksessa, jossa kysytään: Millaisia asioita X:t ovat, eli miten ne on luokiteltava? Mihin kategoriaan ne kuuluvat? Mitä X:t eivät ole? Mitä muita asioita samaan kategoriaan kuuluu, ja mitä asioita ne muistuttavat? Mitkä ovat X:n välttämättömiä piirteitä ja mitkä eivät? Yhtenä esimerkkinä Kivinen mainitsee von Wrightin kirjoituksen ”Lupauksista” (von Wright 1977). Kun von Wright tekee selkoa siitä, mitä lupaukset ovat, hänen voi sanoa harjoittavan *fenomenologista kuvailua yleisten olemusten tasolla* (Kivinen ja Valkeinen 1992, 5–7).

Tätä on hyödyllistä verrata Adolf Reinachin sosiaalisten tekojen teoriaan (Reinach 1913; vrt. Mulligan 1987). Reinachin suosikkiesimerkki sosiaalisista teoista ovat nimenomaan lupaukset, ja on tosiaan ilmeistä, että von Wright ja Reinach eivät ainoastaan ole kiinnostuneet samasta asiasta, vaan he myös tekevät samaa asiaa; ero on vain siinä, että Reinach on eksplisiittinen, että se, mitä hän tekee, on fenomenologiaa. Kun Reinach tekee selkoa lupauksista, hän sanoo, ettei hän tiukasti ottaen esitä mitään teoriaa vaan sen yksinkertaisen väitteen, että lupaaminen sellaisenaan luo vaateen ja velvollisuuden. Hän pyrkii sitten tekemään tämän väitteen *ilmeiseksi* tai tajuttavaksi *selventävään analyysin* avulla, mutta asian *selittäminen* olisi hänen mukaansa samaa kuin yrittäisi selittää väitettä, että $1 \times 1 = 1$ (Reinach 1913, 741).²³ Kun von Wright kuvailee lupauksia, hän esittää sellaisia väitteitä kuin ”suorittaessaan lupausaktin lupauksen antaja luo itselleen velvollisuuden lupauksen saajaa

---

²³ Kivisen tavoin myös Reinach varoittaa eksplisiittisesti fabuloinnin vaaroista: ”Annettuuden edessä tunnettu pelko”, eli haluttomuus tai kyvyttömyys asettaa silmien eteen sitä, mikä on meille viime kädessä intuitiivisesti annettua, ajaa hänen mukaansa epäfenomenologisesti suuntautuneen filosofian ”kestämättömiin ja lopulta ihmeellisiin konstruktioihin (‘zu haltlosen und schliesslich abenteuerlichen Konstruktionen’)” (1913, 741).

kohtaan” (1977, 192) ja ”lupauksen kohteen [so. asian joka lupataan] täytyy olla sellainen, josta lupauksen saaja on kiinnostunut, josta on hänelle etua [...] tai joka on hänelle mieluisa” (*ibid.*, 195). Reinachin kielenkäytössä nämä olisivat synteettisiä ja apriorisia totuuksia (olettaen että ne ovat korrekteja). Ne koskevat tietynlaista *intelligiibeliä rakennetta* tai merkitysrakennetta, joka instantioituu lupausakteissa. Kuvaukselle ei tietenkään löydy suoraa vastinetta von Wrightiltä, joka kirjoituksessaan toteaa ainoastaan, että se, mitä hän tekee, on *lupauksen käsitteen muovaamista* tai *hahmottamista* (*ibid.*, 194). Mutta uskallan ajatella, että hänen toisaalla kehittämiensä ajatus filosofisesta tutkimuksesta käsitteellisten intuitioiden eksplikointina on ainakin joissain tapauksissa sukua Reinachin realistisen fenomenologian metodille (von Wright 1985).

Tällaisetkaan esimerkit ilmiöiden kunnioittamisesta tuskin tyydyttävät *hard core* -metafyysikkoo, koska fenomenologinen kuvailu, yleiset olemukset, merkitysrakenteet ja sen sellainen ei kuulu analyttisen metafyysikon työkalupakkiin. Sen, että fenomenologisen realismin perusvire kumminkin on *onttinen* – eikä fenomenologinen sanan jossakin kapeassa merkityksessä tai episteeminen, eikä edes semanttinen tai looginen, niin kuin deskriptiivisessä fysikalismissa – voi tuoda esiin viittaamalla kahteen seikkaan. Molemmat mainitaan seuraavassa lainauksessa, joka sopii hyvin Kivisen deskriptiivisen metafysiikan motoksi:

Voimme suorittaa joitakin lokaalisia eliminaatioita ja reduktioita, mutta yleisesti on syytä muistaa vanhan kelpo piispa Butlerin iskulausetta: ”*Everything is what it is, and not another thing*”: esineet ja reiät, kvaliteetit ja relaatiot, joukot ja luvut, yhteisöt, mentaaliset tilat ja arvot ovat kaikki irredusiibeileita, todellisia. *Universumissa on niin maan perusteellisesti erilaista krääsää, että pelkästään sen luetteloinnissa, kuvailussa ja luokituksessa riittää työtä.* (Kivinen 1999b, 9; jälkimmäinen kursivointi lisätty)

Ensimmäinen seikka on piispa Butlerin maksiimi, jota on tässä käytetty ilmiöiden kunnioittamisen ontologisena vastineena:

kun asiat ovat sitä, mitä ne ovat, on filosofoitava niistä eikä jostain muusta. Toinen seikka on metafysiikan deskriptiivinen tehtävä: kun ontologisilla eliminaatioilla ja reduktioilla on korkeintaan lokaalista relevanssia, jää tehtäväksi asioiden luettelointi, kuvailu ja luokitus.

Jonkin asian moton on tarkoitus olla tuon asian kiteytys, mutta edellinen lainaus vaatii kuitenkin muutamia selvennyksiä ja lisäyksiä. Onhan nimittäin niin, että itsessään tai abstraktisti tarkasteltuna Butlerin maksiimi on pelkkä itsestäänselvyys, josta ei seuraa mitään reduktion suhteen. Esimerkiksi Australian materialistien väite, että mentaaliset tilat *ovat* aivotiloja, ei tarkoita, että mentaaliset tilat olisivat jotakin muuta kuin mitä ne ovat: päinvastoin, se tarkoittaa, että mentaaliset tilat ovat sitä, mitä ne ovat, nimittäin aivotiloja. Mutta voitaisiin ehdottaa, että joskus Butlerin maksiimilla saattaa olla dialektista käyttöä seuraavan mallin mukaisesti:

Jos on ilmeistä, että X:illä on jokin ominaisuus ja että Y:iltä puuttuu tämä sama ominaisuus, niin X-faktojen redusointi Y-faktioihin kompastuu heti ensimmäiseen esteeseen; tai yleisemmin: jos on ilmeistä, että X:issä on jotakin, minkä X:ien redusointi "johonkin muuhun" kadottaa, niin sitten (*Butlerin maksiimi*) X:t ovat irredusiibelisti sitä mitä ne ovat eivätkä jotakin muuta.

Esimerkiksi David Lewisin modaalirealismia vastaan esitettyä *irrelevanssiargumenttia* voi yrittää ymmärtää tämän kaavan mukaisesti.²⁴ Lewisin mukaan mahdolliset maailmat ovat *konkreettisia* entiteettejä: ne ovat keskenään ajallis-avaruudellisissa suhteissa olevien partikulaarien maksimaalisia mereologisia summia (Lewis 1986, 74–78). Nyt voitaisiin väittää, että modaaliset faktat eivät mitenkään voi olla tällaisia maailmoja koskevia faktoja tai "redusoitua" niihin, joten Lewis-maailmat, vaikka sellaisia olisikin olemassa, ovat yksinkertaisesti irrelevantteja,

---

²⁴ Ei-transparentteja irrelevantsiargumentin muotoiluja ovat esittäneet mm. Jubien (1989) ja Chihara (1997).

mitä tulee modaalisiin faktoihin ja modaaliväitteiden totuuteen.²⁵ Mutta mikä tekee niistä irrelevantteja? Se, että modaaliset faktat, mitä tahansa muuta ne ovatkin, ovat ainakin irreduksiibelisti *modaalisia* (Butlerin maksiimin instanssi), kun taas Lewisin multiversumissa asiat vain ovat niin kuin ne ovat. Tämän argumentin mukaan Lewisin teoria on yritys tehdä modaalista faktoista jotakin muuta kuin mitä ne ovat. Analoginen kehitemä voidaan esittää *normatiivisten* ominaisuuksien kohdalla: mitä tahansa muuta normatiiviset ominaisuudet ovatkaan, ne ovat ainakin irreduksiibelisti normatiivisia.²⁶

Luullakseni Kivisen tarkoitus äskeisessä lainauksessa ei ole esittää mitään yleistä ontologisten reduktioiden vastaista argumenttia, eikä hän myöskään käytä maksiimia juuri luonnostellulla dialektisella tavalla. Selvintä on ajatella, että viittaus Butleriin on tässä *filosofinen kannanjulistus*: myös metafysiikassa meidän on lähdettävä liikkeelle siitä, mitä asiat ovat, eikä jostain muusta. Esimerkiksi jos haluamme ”filosofoida sielusta” eli tehdä mielenfilosofiaa, meidän on syytä lähteä liikkeelle mentaalista tosiasioista:

[John Wisdom] kuvasi psykologiaa mentaalisia tosiasioita tutkivaksi tieteeksi. (Wisdom 1934.) Mentaalinen tosiasia on tosiasia, että joku on tietoinen (*aware*) jostakin jollakin tavoin tai tuntee jollakin tavalla. Wisdomin pelinavaus on sielunelämän filosofian kohdalla jännittävämpi ja mielenkiintoisempi kuin höhöiset keskustelut ”ihmiskäsityksistä” tai pohdiskelut siitä, mitä aivoissa tapahtuu. (Kivinen 2009, 49)

---

²⁵ Esimerkiksi Peter van Inwagen (2001, 203; alaviite 15) väittää, että Lewisin kaltainen modaalirealisti törmää kahteen ongelmaan: ensinnäkin hänen on keksittävä syitä uskoa, että on olemassa sellaisia entiteettejä, joita hän kutsuu ”mahdollisiksi maailmoiksi” (että tällaisia entiteettejä on olemassa useampia kuin yksi); toiseksi, modaalirealistin on selitettävä, *mitä näillä maailmoilla, jos sellaisia olisi olemassa, on tekemistä modaliteettien kanssa.*

²⁶ Vrt. Schroeder 2005; arvelen, että Kivinen, toisin kuin Schroeder, olisi tuntenut sympatiaa tätä kehitemää kohtaan; vrt. Kivinen 1999c.

Kehotus lähteä liikkeelle siitä, mitä asiat ovat, jättää tietenkin auki sen, *mistä* on kulloinkin lähdettävä liikkeelle. Kivisen kirjoituksista ei löydy mitään yksiselitteistä yleistä kannanottoa tähän kysymykseen. Tässäkin asiassa on arvattavasti syytä tyytyä lokaalisiin tarkasteluihin eli pohtimaan kulloinkin käsillä olevassa tapauksessa sitä, mistä seikoista juuri siinä on syytä tai perusteltua lähteä liikkeelle. Kannanotto on nähdäkseni myös järkevä. Vaikka vedottaisiin kaiken filosofoinnin lähtökohtana, sanokaamme, terveen järjen uskomuksiin, näissäkin on kysymys enemmän *yksittäisistä tapauksista* kuin mistään yleisestä ja kaikkea filosofointia sitovasta periaatteesta tai tarkkarajaisesta totuuksien luokasta. On siis syytä pitää asenne *partikularistisena*, ja näin luullakseni tekevät ne meidän aikamme filosofit, joiden vetoamisessa moorelaisiin tosiseikkoihin on kyse enemmästä kuin pelkästä retoriikasta (esim. David Lewis). Sama pätee ilmeisesti myös G. E. Mooren alkuperäiseen terveen järjen puolustukseen.²⁷

Fenomenologisen realismin lähtökohta on siis ilmeisistä tosiseikoista tai sellaisiksi hyväksytyistä muistuttaminen. Tämä

---

²⁷ Moore sanoo puolustavansa "terveen järjen maailmankatsomusta" (1965, 61; alkutekstin termi 'Common sense view of the world' on tässä ehkä vähemmän sitova), ja Mooren menettelytapaan sisältyy kiistatta tiettyä systematiikkaa. Hän lähtee liikkeelle omasta kokemuksestaan, jonka nojalla hän toteaa, että on olemassa suuri määrä häntä itseään ja hänen ympäristöään koskevia tosiseikkoja, jotka hän tietää varmasti tosiksi. Sitten hän toteaa tietävänsä, että myös on olemassa suuri määrä hänen kaltaisiaan ihmisiä, jotka omalta kohdaltaan tietävät tosiksi nämä jokapäiväisyydet. Ja näistä kahdesta seikasta edelleen seuraa, että *me* tiedämme varmasti tosiksi suuren määrän itseämme, toisiamme sekä ympäristöämme koskevia seikkoja. Kuitenkin Moore myöntää myös, ettei aina tai kaikissa tapauksissa ole selvää, mitkä seikat tosiaan ansaitsevat tulla luetuiksi terveen järjen uskomusten joukkoon: "sikäli kuin tiedän, saattaa olla monia väitteitä, joita oikeutetusti voi nimittää 'terveen järjen maailmankatsomuksen piirteiksi' tai 'terveen järjen uskomuksiksi', jotka eivät ole tosia ja jotka ansaitsevat tulla mainituiksi halveksunnalla, jolla jotkut filosofit puhuvat 'terveen järjen uskomuksista'" (*ibid.*).

oli ensimmäinen seikka. Toinen keskeinen seikka on metafysiikan deskriptiivinen tehtävä. Kun jotkin asiat on meille tavalla tai toisella "annettu", meidän on seuraavaksi kysyttävä, *mitä nämä asiat ovat*. Tähän kysymykseen vastaaminen on *filosofisen analyysin asia*. Nähdään selvästi, että Kivisen fenomenologisella realismilla on läheinen yhteys sekä Mooren terveen järjen puolustukseen että Reinachin hengessä harjoitettuun realistiseen fenomenologiaan.

Seuraavassa muutamia esimerkkejä:

- (1) *On ilmeistä, että olemassa tajunnan subjekteja psyykkisessä aspektissa, ja tällaista tajunnan subjektia voidaan kutsua "minäksi". Mutta mistä minät koostuvat? (Kivinen 1988)*
- (2) *On ilmeistä, että me näemme, kuulemme, muistamme, jne., joten on ilmeistä, että on olemassa mentaalisia tosiseikkoja. Mutta millaisia tosiseikkoja ovat mentaaliset tosiseikat? (Kivinen 1980).*

Yleisen tapauksen sijasta voidaan tietenkin tarkastella yksittäisiä instansseja, kuten jälkikuvia:

- (3) *On ilmeistä, että me näemme jälkikuvia, ja on fenomenologisesti itsestään selvää, että jälkikuvat ovat partikulaareja (Kivinen 1986, 265.) Mutta mitä on jälkikuvien näkeminen? Voidaan esittää erilaisia analyysiehdotuksia: i) relationaalinen analyysi, jonka mukaan jälkikuvan näkeminen on subjektin ja erään partikulaarin välinen aito relaatio; (ii) modaalinen (propositionaalinen) analyysi, jonka mukaan jälkikuvien näkeminen on näkijän suhde visuaalisiin tosiasioihin (ja jälkikuva on visuaalisen tosiseikan konstituentti); (iii) brentanolainen akti-analyysi, jonka mukaan jälkikuvan näkeminen on mentaalinen akti. Ja jos päädymme kolmanteen vaihtoehtoon, meidän on seuraavaksi otettava kantaa siihen, millaisia entiteettejä mentaaliset aktit ovat (Kivinen 1980; 1986; 2009).*
- (4) *On ilmeistä että kanarialinnut, kultasormukset ja voikat ovat kaikki keltaisia; siis keltaisuus on niiden yhteinen*

piirre, joten on olemassa yhteisiä piirteitä (onttinen kommunismi; Kivinen 1999b, 11–54). Mutta mitä yhteiset piirteet ovat? Ja mitä on yhteisten piirteiden predikoiminen? On olemassa kaksi teoriaa, joista voidaan järkevästi keskustella: käsiterealismin ja partikularismin (trooppiteoria).

Fenomenologisen realismin henkeen kuuluu eräs seikka, josta on syytä muistuttaa erikseen, nimittäin se, että *filosofoida voidaan myös aivan tavallisista asioista, jokapäiväisyyksistä*. Esimerkiksi:

- (5) *On ilmeistä, että on olemassa reikiä*. Tämä on ”*Common sense* latteus” (Kivinen 1999a). Mooren (ja Reinachin!) hengessä voidaan hylätä ne ajatuskiemurat, joihin joudutaan, jos ei hyväksytä reikien olemassaoloa. Mutta lisäksi on kysyttävä deskriptiivinen kysymys: *Mitä olioita reiät ovat?* Reiät ovat esimerkki *partikulaarisista aksidensseista*.²⁸ Tämä ei vielä ole kovin jännittävää – rei’istä filosofoiminen kuuluu ontologian sormiharjoituksiin – mutta on muita tapauksia, joissa analoginen kysymys partikulaaristen aksidenssien omaamisesta johtaa nopeasti syville vesille: esimerkiksi mitä ovat aikomukset ja niiden omaaminen?

Loppuhuomautus

Vaikka fenomenologinen realismi on deskriptiivistä, se ei ole vaille painavia ontologisia seurauksia:

On ilmeistä, että on olemassa jälkikuvia, ja on fenomenologisesti itsestään selvää, että jälkikuvat ovat yksilöolioita. Koska jälkikuvat ovat ei-materiaalisia objekteja, edellä sanotusta seuraa, että on olemassa ei-materiaalisia objekteja.

Kivinen tarkastelee tätä seurausta ”sisämaailman olemassaolon todistuksessaan”. Mooren hengessä hän toteaa: (i) on ei-materiaalisia objekteja, (ii) me *tiedämme*, että niitä on, ja (iii) me *tiedämme*, että mikä tahansa filosofinen teesi, joka on ristiriidassa

---

²⁸ Partikulaariset aksidenssit tulevat tietysti Aristoteleen *Kategorioiden* toisesta luvusta, joka on filosofisen maailmankatsomuksen perusteksti. Tästä seikasta Kivinen alituisesti muistutti.

teesin (i) kanssa, on epätosi, tai on enintään osittain tosi (1986, 253–255). Valitettavasti Kivinen ei missään kehittele teesin (i) seurauksia: onko ei-fysikaalisten objektien lisäksi olemassa myös ei-fysikaalisia ominaisuuksia ja kenties jotain muita ei-fysikaalisia entiteettejä, ja minkälaiseen metafyyssiseen teoriaan tämä näkemys olisi syytä yrittää sovittaa? Asiasta on tyydyttävä toteamaan sen verran, että Kivinen luokitteli itsensä *emergentiksi materialistiksi*: ”mentaaliset tilat ovat irredusiibelisti mentaalisia, mutta niitä esiintyy vain aivotilojen yhteydessä”.²⁹

Helsingin yliopisto

Kirjallisuus

- Anscombe, G. E. M. (1965). ”The Intentionality of Sensation: A Grammatical Feature”. Teoksessa G. E. M. Anscombe, *Metaphysics and the Philosophy of Mind*. The Collected Papers of G. E. M. Anscombe. Volume Two. Oxford: Basil Blackwell. 1981, 3–20.
- Armstrong, David M. (1968). *A Materialist theory of the Mind*. Revised edition. Lontoo: Routledge. 1993.
- Armstrong, David M. (1980). ”Against Ostrich Nominalism: A Reply to Michael Devitt”, *Pacific Philosophical Quarterly* 61 (4), 440–449.
- Ayer, Alfred Jules (1940). *The Foundations of Empirical Knowledge*. Lontoo: MacMillan.

---

²⁹ Radiosarjan ”Suomalainen mies” haastattelussa vuodelta 2011 (Kivinen 2011). Varhaisempi positiivinen viittaus emergenttiin materialismiin on artikkelissa ”Psykofyysisen materialismin uudet tuulet – ja vanhat”: ”Epifenomenalismi on oikeastaan jo lievää ’karteesista eska-laatiota’: epifenomenalistisiin koulukuntiin voidaan dialektisen materialismin ohella laskea mm. Broadin emergentti materialismi, Jaegwon Kimin ’tapahtumain dualismi’ ja Keith Campbellin varovasti puolustama ’uusi epifenomenalismi’” (Kivinen 1974, 46). Alaviitteessä tähän tekstinkohtaan Kivinen toteaa: ”Puolustin samantapaista käsitystä, jota nimitin ’okkurrenttien dualismiksi’ Suomen Filosofisen Yhdistyksen vuosikokouksessa 1971. (Mielenkiintoisten kommenttien joukko oli tyhjä).”

- Berkeley, George (2008 [1713]). *Three Dialogues between Hylas and Philonous*. Teoksessa Berkeley, *Philosophical Writings*. Toim. D. M. Clarke. Cambridge: Cambridge University Press, 151–242.
- Bolzano, Bernard (1834). *Lehrbuch der Religionswissenschaft*. Sulzbach: in der J. V. G. Seidel'schen Buchhandlung.
- Broad, Charlie Dunbar (1924). "Critical and Speculative Philosophy". Teoksessa J. H. Muirhead (toim.), *Contemporary British Philosophy: Personal Statements* (First Series). Lontoo: G. Allen & Unwin, 77–100.
- Broad, Charlie Dunbar (1925). *The Mind and its Place in Nature*. Lontoo: Kegan Paul, Trubner & Co Ltd.
- Broad, Charlie Dunbar (1933). *Examination of McTaggart's Philosophy*, Vol. 1. Cambridge: Cambridge University Press.
- Broad, Charlie Dunbar (1965). "The Theory of Sensa". Teoksessa R. J. Swartz (toim.), *Perceiving, Sensing, and Knowing*. Berkeley: University of California Press, 1965, 85–129.
- Butler, Joseph (2017[1729]). *Fifteen Sermons Preached at the Rolls Chapel and other Ethical Writings*. Toimittanut D. McNaughton. Oxford: Oxford University Press.
- Chihara, Charles (1997). *The Worlds of Possibility*. Oxford: Clarendon Press.
- Chisholm, Roderick (1957). *Perceiving. A Philosophical Study*. Ithaca ja Lontoo: Cornell University Press.
- Chisholm, Roderick (1965). "The Theory of Appearing". Teoksessa R. J. Swartz (toim.), *Perceiving, Sensing, and Knowing*. Berkeley: University of California Press, 1965, 168–186.
- Chisholm, Roderick (1966). *Theory of Knowledge*. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall, Inc.
- Findlay, John N. (1980). "Review of *Truth, Love and Immortality: An Introduction to McTaggart's Philosophy* by P. T. Geach", *The Philosophical Quarterly* 30, 361–365.
- Glock, Hans-Johann (2012). "Strawson's Descriptive Metaphysics". Teoksessa L. Haaparanta ja H. J. Koskinen (toim.), *Categories of Being: Essays on Metaphysics and Logic*. Oxford: Oxford University Press, 392–419.
- Hiipakka, Janne ja Korhonen, Anssi (toim.) (2006). *Eripituisia esseitä S. Albert Kivisen 70-vuotispäivän kunniaksi*. Filosofisia tutkimuksia Helsingin yliopistosta 13. Helsinki: Helsingin yliopisto.

- Hintikka, Jaakko (1969). "On the Logic of Perception". Teoksessa Jaakko Hintikka, *Models for Modalities*. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company, 151–183.
- Hintikka, Jaakko (1976). "Information, Causality, and the Logic of Perception", *Ajatus* 36, 76–94.
- Jubien, Michael (1989). "Problems with Possible Worlds". Teoksessa D.F. Austin (toim.), *Philosophical Analysis*. Dordrecht: Kluwer, 299–322.
- Kaila, Eino (1960). "Arkikokemuksen perseptuaalinen ja konseptuaalinen aines", *Ajatus* XXIII, 50–115.
- Kivinen, S. Albert (1965). "Ontologinen probleema analyttisessä filosofiassa", *Valvoja* 2, 78–89.
- Kivinen, S. Albert (1967). 'Illusion argumenttiin' liittyvistä loogisista ja ontologisista näkökohdista. lisensointityö, Helsingin yliopisto.
- Kivinen, S. Albert (1973). "An Essay on McTaggart's Mereology". Teoksessa *Studia Philosophica in Honorem Sven Krohn*, Turun yliopiston julkaisuja 126. Turku: Turun yliopisto, 73–84.
- Kivinen, S. Albert (1974). "Psykofyysisen materialismin uudet tuulet – ja vanhat", *Parnasso* 24, 42–48.
- Kivinen, S. Albert (1976). *C. D. Broad's Views on Abstracta*, 113 + 122 s., Helsingin yliopiston Filosofian laitoksen julkaisuja 2/1976, 5/1976. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kivinen, S. Albert (1980). "Mentaalisista akteista ja mentaalisista tapahtumista", *Camenes* n:o 3, 2/1980, 1–19. Julkaistu uudelleen teoksessa S. A. Kivinen, *Merkilliset kirjoitukset: Novelleja, artikkeleita, filosofiaa*. 2. korjattu ja täydennetty laitos. Tampere: Siniplaneetta Oy, 239–258.
- Kivinen, S. Albert (1981). "Steinerin hengentiede" (kirja-arvio R. Steinerin teoksesta *Henkisen tiedon tie*), *Helsingin Sanomat* 11.9.1981.
- Kivinen, S. Albert (1986). "Sisämaailman olemassaolon todistus", *Camenes* 8, 27–36. Julkaistu uudelleen teoksessa S. A. Kivinen, *Merkilliset kirjoitukset: Novelleja, artikkeleita, filosofiaa*. 2. korjattu ja täydennetty laitos. Tampere: Siniplaneetta Oy, 259–267.
- Kivinen, S. Albert (1988). "Mistä minä koostuu". Teoksessa I. Niiniluoto ja P. Stenman (toim.), *Minä*. Helsinki: SFY, 44–59. Julkaistu uudelleen teoksessa S. A. Kivinen, *Metafyysisiä esseitä*. Helsinki: Helsinki University Press, 1999, 56–68.

- Kivinen, S. Albert ja Valkeinen, Katariina (1992). "Fenomenologisesta metodista". Teoksessa S. A. Kivinen, *Fenomenologia sormiharjoituksia*. Helsingin yliopiston Filosofian laitoksen julkaisuja 3/1992. Helsinki: Helsingin yliopisto, 1–40.
- Kivinen, S. Albert (1992). "Aineksia insipienssin ja skedontiikan fenomenologiaan". Teoksessa S. A. Kivinen, *Fenomenologia sormiharjoituksia*. Helsingin yliopiston Filosofian laitoksen julkaisuja 3/1992. Helsinki: Helsingin yliopisto, 41–99.
- Kivinen, S. Albert (toim.) (1992). *Fenomenologia sormiharjoituksia*. Helsingin yliopiston Filosofian laitoksen julkaisuja 3/1992. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kivinen, S. Albert (1998). "Tosiasiain ja asiaintilain ontologiasta". Teoksessa P. Mäkelä, T. Vehkavaara ja T. Vuorio (toim.), *Filosofisia iskuja: Kirjoituksia Martti Kuokkasen 50-vuotispäivän kunniaksi*. Filosofisia tutkimuksia Tampereen yliopistosta, Vol. 65. Tampere: Tampereen yliopisto. 96–105.
- Kivinen, S. Albert (1999a). "Reiät ja paikat: johdatusta deskriptiiviseen metafysiikkaan", *Tieteessä tapahtuu* 17(4). Noudettu osoitteesta <https://journal.fi/tt/article/view/58347>
- Kivinen, S. Albert (1999b). *Metafyyysisiä esseitä*. Helsinki: Helsinki University Press, 1999.
- Kivinen, S. Albert (1999c). "Johdatus kaikkeen tulevaan arvokeskusteluun". Teoksessa S. A. Kivinen *Metafyyysisiä esseitä*. Helsinki: Helsinki University Press, 1999, 87–96.
- Kivinen, S. Albert (2000). "Jumalan olemassaoloa koskevista argumenteista: Johdatusta luonnolliseen teologiaan". Teoksessa M. Au-kee-Peiponen ja H. Kirjavainen (toim.), *Jumala, logiikka ja evidenssi*. Helsingin yliopiston Systemaattisen teologian laitoksen julkaisuja 16, 83–120. (Ilmestynyt aikaisemmin teoksessa U. Kurkinen (toim.), *Paratiisista paratiisiin: Uskontofilosofian kysymyksiä*. Etiäinen 6, Kulttuurien tutkimuksen laitos, Turun yliopisto 1998, 32–74.)
- Kivinen, S. Albert (2004). "Negaatio asiaintilaontologiassa". Teoksessa H. Gylling, S. A. Kivinen ja R. Vilkkö (toim.), *Kielto*. Helsinki: Helsinki University Press, 90–98.
- Kivinen, S. Albert (2006a). "Filosofi vastaa". Teoksessa J. Hiipakka ja A. Korhonen (2006). *Eripituisia esseitä S. Albert Kivisen 70-vuotispäivän kunniaksi*, Filosofisia tutkimuksia Helsingin yliopistosta 13. Helsinki: Helsingin yliopisto, 2006, 235–286.

- Kivinen, S. Albert (2006b). *Merkilliset kirjoitukset: Novelleja, artikkeleita, filosofiaa*. Toinen, korjattu ja täydennetty laitos. Tampere: Siniplaneetta Oy. (Ilmestynyt alun perin 1990.)
- Kivinen, S. Albert (2009). "Sielun olemus", *Niin & Näin* 2/2009, 49–52.
- Kivinen, S. Albert (2011). "Suomalainen mies: S. Albert Kivinen". S. Albert Kivisen haastattelu, toimittanut Perttu Häkkinen: kuunneltavissa osoitteessa <https://areena.yle.fi/audio/1-1467200>
- Kivinen, S. Albert (2012). "Olioiden vai tosiasioiden maailma?". Teoksessa J. Kotkavirta, O.-P. Moisio, S. Pihlström ja H. Setälä (toim.), *Maailma*. Jyväskylä: Sophi, 52–68.
- Lewis, David (1986). *On the Plurality of Worlds*. Oxford: Blackwell.
- MacBride, Fraser (2008). "Predicate Reference". Teoksessa E. Lepore ja B. C. Smith (toim.), *The Oxford Handbook of Philosophy of Language*. Oxford: Oxford University Press, 422–475.
- Moore, George Edward (1909). "The Subject-Matter of Psychology", *Proceedings of the Aristotelian Society*, n. s., vol. 10, 36–62.
- Moore, George Edward (1953). *Some Main Problems of Philosophy*. Muirhead Library of Philosophy 18. Lontoo: George Allen & Unwin Ltd.
- Moore, George Edward (1965/1925). "Terveen järjen puolustus". Teoksessa G. E. Moore, *Etiikan peruskysymyksistä*. Suomentanut S.A. Kivinen. Keuruu: Otava, 43–82.
- Mulligan, Kevin (1987). "Promising and other Social Acts: Their Constituents and Structure". Teoksessa K. Mulligan (toim.), *Speech Act and Sachverhalt: Reinach and the Foundations of Realist Phenomenology*. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 29–90.
- Niiniluoto, Ilkka (2017). "Havainnon logiikasta". Teoksessa H. Laiho ja M. Tuominen (toim.), *Havainto*. Reports from the Department of Philosophy, University of Turku. Turun Yliopisto, 111–118.
- Quine, Willard van Orman (1948). "On What There Is", *The Review of Metaphysics*, Vol. 2 (5), 21–38. Julkaistu uudelleen teoksessa W.V.O. Quine, *From a Logical Point of View*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1–19.
- Quine, Willard van Orman (1960). *Word and Object*. Harvard, Mass.: The MIT Press.
- Raatikainen, Panu (2006). "Onko reikä olemassa?". Teoksessa J. Hii-pakka ja A. Korhonen (toim.), *Eripituisia esseitä S. Albert Kivisen 70-vuotispäivän kunniaksi*. Filosofisia tutkimuksia Helsingin yliopistosta 13. Helsinki: Helsingin yliopisto, 2006, 127–133.

- Reinach, Adolf (1913). *Die apriorischen Grundlagen des bürgerlichen Rechtes*. Zweiter unveränderter Abdruck. Halle: Verlag von Max Niemeyer. 1922.
- Robinson, Howard (1994). *Perception*. Lontoo: Routledge.
- Russell, Bertrand (1912). *The Problems of Philosophy*. The Home University Library. Lontoo: Williams and Norgate.
- Russell, Bertrand (1913). "The Nature of Sense-Data – A Reply to G. Dawes Hicks", *Mind*, n. s., vol. XXII, 76–81.
- Schroeder, Mark (2005). "Realism and Reduction: The Quest for Robustness", *Philosophers' Imprint*, Vol. 5, No.1; <http://www.philosophersimprint.org/005001>.
- Strawson, Peter (1959). *Individuals. An Essay in Descriptive Metaphysics*. Lontoo: Methuen & Co Ltd.
- Tanninen, Tuukka (2022). *Worlds and Objects of Epistemic Space: A Study of Jaakko Hintikka's Modal Semantics*. Helsinki: Faculty of Arts, University of Helsinki.
- van Inwagen, Peter (2001). "Plantinga on Trans-World Identity". Teoksessa P. van Inwagen, *Ontology, Identity, and Modality*. Cambridge: Cambridge University Press, 186–205.
- Wisdom, John (1934). *Problems of Mind and Matter*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wright, Georg Henrik von (1977/1962). "Lupauksista". Teoksessa Tauno Nyberg (toim.), *Ajatus ja Analyysi*. Porvoo: WSOY, 190–210.
- Wright, Georg Henrik von (1985). "Filosofi tarkastelee filosofiaa". Teoksessa G. H. von Wright, *Filosofisia tutkielmia*. Helsinki: Kirjayhtymä, 189–213.

